

METIN OMER

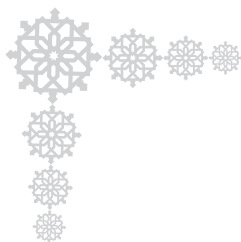
Turcii și tătarii din România

O SCURTĂ ISTORIE

CORINT
ISTORIE
AUTORI ROMÂNI

—2026—

Capitolul 4

Ada-Kaleh: frontieră imperială, identitate insulară și dispariție³⁹²

În peisajul divers al prezenței otomane și apoi musulmane de pe teritoriul actual al României, comunitatea din Ada-Kaleh s-a distins nu prin dimensiune, ci prin statutul ei privilegiat, prin continuitatea islamică, dar mai ales prin istoria spectaculoasă a insulei – un spațiu aflat timp de secole în centrul rivalităților dintre marile puteri europene și otomane. Deși avea doar 1 750–2 250 de metri lungime și circa 500 de metri lățime, variabilă în funcție de nivelul Dunării, insula situată în gura trecătorii de la Porțile de Fier, la aproximativ 4 kilometri în amonte de Orșova, a constituit un punct strategic de prim rang, disputat de-a lungul vremii de diverse regate, imperii și armate.³⁹³

În decursul istoriei, Ada-Kaleh a purtat numeroase denumiri, ceea ce reflectă atât vechimea așezării, cât și succesiunea puterilor care au controlat zona. Izvoarele antice o menționează sub numele de Erythia, Continusa, Yernis sau Cyraunis. În Evul Mediu apare ca Ada-i Kebir („insula mare”), iar documentele maghiare din secolul al XV-lea o numesc Saan, așa cum este menționată în raportul unui comandant al Cavalerilor Teutoni din 1430.

În perioada ocupației habsburgice din 1718–1739, insula a primit numele Carolina, în onoarea arhiducelui Carol. În izvoare

austro-ungare apare și ca Fortăreața Ada-Kaleh, Insula Orșovei sau Orșova Nouă, toate trimițând la rolul ei militar în controlul navigației dunărene. Momentul exact al instalării turcilor la Ada-Kaleh rămâne incert. Sursele otomane și cele românești timpurii sugerează că populația insulei a fost multă vreme etnic mixtă, rezultat al amestecului între comunitățile riverane din Serbia, Vidin, Orșova și Valahia. Însă transformarea insulei într-un punct fortificat al Imperiului Otoman, mai ales după 1526 și apoi în secolul al XVII-lea, a accelerat turcizarea ei. Sub administrație românească, în secolul al XX-lea, turcii continuau să reprezinte peste 90% din populație.³⁹⁴

Controlul asupra insulei s-a modificat frecvent în perioada medievală, reflectând fragilitatea frontierelor de pe Dunărea mijlocie. După ocuparea temporară a Vidinului și Orșovei de către Firuz Bey în 1390, Ada-Kaleh a intrat pentru scurt timp sub controlul lui Ștefan Lazarevici, despotul Serbiei, imediat după bătălia de la Ankara (1402). În 1417, prin cucerirea Severinului de către Mehmed Çelebi, insula a reintrat ferm sub autoritatea otomană, deși în deceniile următoare a trecut, succesiv, prin mâinile Habsburgilor, ale ungurilor, ale sârbilor și din nou ale otomanilor.³⁹⁵

O perioadă importantă a fost cea din jurul anului 1444, când Iancu de Hunedoara a ocupat insula și a ridicat aici fortificații antiotomane. Controlul însă a revenit turcilor, care au transformat insula într-un cap de pod militar pentru operațiile împotriva Serbiei, Ungariei și Austriei. Eșecul otomanilor la Viena (1683) a reorientat strategia Habsburgilor, care au înțeles rapid importanța locului pentru controlul Porților de Fier. Între 1699 și 1791, insula a fost obiectul tuturor tratatelor de pace încheiate între cele două imperii: Karlowitz (1699), Passarowitz (1718), Belgrad (1739) și Sistova/Ziștov (1791). Cu excepția perioadei 1718–1739, când a fost administrată de austrieci, insula a revenit constant sub suveranitate otomană.³⁹⁶

În secolul al XIX-lea timpuriu, insula reflecta tensiunile din Balcani. În timpul marii revolte a lui Osman Pazvantoğlu din Vidin, insularii participau la raiduri pe malul nordic al Dunării, stârnind reacții severe ale Porții, iar în 1801, sultanul Selim al III-lea ordona măsuri speciale împotriva lor.³⁹⁷ Tot aici s-a adăpostit, în 1849, marele revoluționar maghiar Lajos Kossuth, primit cu onoruri de guvernatorul Mustafa Bego. Figură emblematică a insulei în secolul al XIX-lea, Bego este cunoscut în special pentru rolul său în primirea și protejarea lui Lajos Kossuth în 1849, episod transformat în mit fondator atât pentru comunitatea musulmană locală, cât și pentru naționalismul maghiar. Istoricul Blasen arată că Bego a rămas o personalitate activă și venerată pe insulă până târziu, fiind încă în viață în 1880, când pe Ada-Kaleh a fost instalată inscripția comemorativă în germană, otomană și maghiară dedicată primirii lui Kossuth. În registrele otomane, familia sa reapare în Recensământul din 1913, unde este menționat fiul său, Mustafa Bego (născut în 1868), ceea ce sugerează că Mustafa Bego cel bătrân se născuse probabil în primele decenii ale secolului al XIX-lea și murise înainte de 1913, deși anul exact al morții nu este consemnat în sursele disponibile. Imaginea lui Bego, surprins fumând narghilea și purtând veșminte tradiționale, a devenit un simbol vizual al exotismului Ada-Kaleh, folosit pe scară largă în cărți poștale și materiale turistice de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, transformându-l într-un „tip oriental” recognoscibil în cultura vizuală central-europeană.³⁹⁸

Războiul ruso-otoman din 1877–1878 a readus Ada-Kaleh în centrul unei încrengături diplomatice complicate, în care insula a devenit, aproape paradoxal, prea mică pentru a fi menționată explicit, dar suficient de importantă pentru a fi disputată. Tratatul preliminar de la San Stefano a prevăzut evacuarea trupelor otomane, însă nu a specificat cui revenea insula, lăsând un gol interpretativ

pe care Marile Puteri l-au resimțit imediat. Congresul de la Berlin din 1878, menit să clarifice noua arhitectură politică a Balcanilor, a trecut complet sub tăcere soarta Ada-Kaleh, transformând-o într-un spațiu juridic suspendat. În acest vid, Austro-Ungaria a acționat rapid: a ocupat insula chiar înainte de începerea lucrărilor congresului și a menținut aici o garnizoană vreme de decenii, deși locuitorii rămâneau, în mod formal, supuși ai sultanului otoman.

Această situație inedită a dat naștere unei administrații duale fără echivalent în Europa vremii. În plan civil, guvernarea insulei era încredințată unui *müdür* numit de la Istanbul, asistat de un mic *meclis-i idare*, un consiliu local ales dintre insulari. Viața religioasă continua să fie organizată potrivit tradiției otomane: imamii, muzezinul și hogea erau trimiși și salarizați de Poartă. În același timp, controlul militar și supravegherea frontierelor reveneau garnizoanei austro-ungare, singura forță armată prezentă efectiv în insulă. A rezultat astfel o construcție politico-administrativă paradoxală, în care două imperii își suprapuneau autoritatea fără s-o contopească, iar populația trăia în ritmul unei duble loialități.³⁹⁹

Această ambivalență, deși fragilă în esență, a creat condițiile pentru dezvoltarea unei autonomii locale neobișnuite. Izolată, protejată și totodată disputată, Ada-Kaleh a funcționat aproape ca o „micro-republică otomană” în mijlocul monarhiei dunărene, un spațiu în care instituțiile otomane, economia insulară și obiceiurile comunității musulmane au supraviețuit, înflorind chiar, într-un context geopolitic altminteri ostil supraviețuirii enclavei.⁴⁰⁰

Intrarea Ada-Kaleh în componența României a fost rezultatul unui proces îndelungat, început în contextul destrămării ordinii otomane din Balcani și accelerat de evenimentele geopolitice din jurul Primului Război Mondial. La 12 mai 1913, profitând de tensiunile provocate de războaiele balcanice, autoritățile austro-ungare au ocupat formal insula, într-un gest niciodată recunoscut de

guvernul otoman, dar care a consolidat controlul dual deja existent asupra enclavei. Ada-Kaleh devenea astfel un spațiu prins între trei lumi politice – imperiul în retragere al otomanilor, ambițiile central-europene ale Dublei Monarhii și naționalismele emergente ale statelor riverane Dunării.⁴⁰¹

Prăbușirea Imperiului Austro-Ungar la sfârșitul Primului Război Mondial a schimbat radical configurația regională. În 1919, România a declarat unilateral suveranitatea asupra insulei, iar Tratatul de la Trianon (4 iunie 1920) a consolidat această pretenție prin recunoașterea internațională a frontierelor sale extinse în urma războiului. Suveranitatea României asupra Ada-Kaleh a fost consacrată definitiv la 24 iulie 1923, când nou-înființata Republică a Turciei, prin articolele 25 și 26 ale Tratatului de la Lausanne, a renunțat oficial la orice pretenție asupra insulei, recunoscând implicit prevederile din Tratatul de la Trianon.

În sursele românești interbelice circulau două legende potrivit cărora chiar insularii ar fi cerut unirea cu România: fie printr-un presupus acord semnat între „un bătrân al turcilor” și un grănicer român de pe mal, fie printr-o petiție colectivă dusă personal la București de primarul insulei.⁴⁰² Niciuna dintre variante nu este confirmată documentar; ele par să aparțină mai degrabă imaginarului local decât arhivelor. Cercetările moderne arată clar că integrarea insulei în România trebuie înțeleasă în logica geopolitică postbelică: România era parte a puterilor învingătoare și, spre deosebire de Bulgaria sau Serbia, avea o politică semnificativ mai favorabilă minorităților musulmane.

După consacrarea deciziei la Lausanne, diplomațiile română și turcă au continuat schimburile directe privind aplicarea prevederilor tratatului. La 24 iulie 1925, prim-ministrul turc İsmet İnönü a semnat actul final prin care Turcia pune în aplicare cedarea Ada-Kaleh. Intrarea insulei sub autoritatea României nu a generat

însă transformări drastice în viața cotidiană: populația turcă a rămas pe insulă, iar autoritățile române au instituit o administrație redusă ca prezență, în special o unitate de grăniceri care controla cele două brațe ale Dunării, sub comanda unui singur ofițer.⁴⁰³

Discuțiile privind o posibilă relocare a populației au apărut deja în timpul Conferinței de Pace de la Lausanne. Îsmet İnönü a sugerat atunci ca insularii să fie strămutați la Yalova, însă proiectul nu a fost dus la capăt, din motive insuficient documentate. Ulterior, tema emigrării a reapărut dintr-un alt unghi: deteriorarea situației economice după Primul Război Mondial. Comunitatea din Ada-Kaleh, confruntată cu dificultăți economice și cu acces limitat la resurse, a solicitat sprijinul statului român. În 1921, premierul Alexandru Averescu și deputatul Tilică Ioanid au vizitat insula, deschizând astfel un dialog direct cu populația musulmană.⁴⁰⁴

Ca urmare, autoritățile române au inițiat primele proiecte economice moderne: în 1925 a fost creat un atelier de covoare și un gimnaziu industrial, iar în 1927 o fabrică de țigări, care a devenit rapid principalul angajator al insulei, cu 120 de lucrători. Aceste măsuri nu doar sprijineau economia locală, ci și continuau, în formă modernizată, tradiția meșteșugurilor și manufacturilor insulare.⁴⁰⁵

Un moment de cotitură s-a produs la 4 mai 1931, când regele României, Carol al II-lea, împreună cu premierul Nicolae Iorga, au vizitat insula după o întrevvedere cu regele Iugoslaviei, Aleksandru Karagheorghević. Vizita a avut o puternică dimensiune simbolică: autoritățile locale au prezentat monarhului fabrica de tabac și școala de țesături, descrisă de Iorga drept o instituție „cu cinci clase”, unde preda chiar o fostă elevă de-ale sale, și au oferit o imagine a vitalității comunității musulmane în noul cadru românesc. În plan politic, Iorga remarca existența a circa 160 de alegători, împărțiți între averescani, liberali și național-țărăniști. Unii dintre ei, în special lucrătorii fabricii de țigări, îl sprijineau pe „domnul mareșal”, o

aluzie la Averescu, sub a cărui guvernare fusese întemeiată unitatea industrială.⁴⁰⁶ Vizita a consolidat relația dintre insulari și statul român, iar Carol al II-lea a promis acordarea unor facilități fiscale care aveau să contribuie în anii următori la transformarea Ada-Kaleh într-un important centru manufacturier și turistic.

În urma acestei promisiuni, în același an, a luat naștere societatea anonimă pe acțiuni denumită Societatea Musulmana cu sediul la Ada-Kaleh, județul Mehedinți. Capitalul social era format din 200 000 de lei împărțiți în 200 de acțiuni nominative a câte o mie de lei fiecare. Acțiunile puteau fi înstrăinate de posesorii lor doar locuitorilor musulmani care domiciliau în insula Ada-Kaleh la data de 4 mai 1931. Conducerea societății era asigurată de un consiliu alcătuit din șapte membri în fruntea căruia se afla un președinte. Acest Consiliu de Administrație reprezenta societatea în toate afacerile sale. Președintele avea puteri largite: convoca Consiliul de Administrație, prezida Adunarea Generală și reprezenta societatea în fața autorităților publice și, împreună cu Consiliul de Administrație, cu majoritate de voturi, făcea repartizarea sumelor de bani (tantiemelor) convenite membrilor Consiliului de Administrație, dividendelor la acționari și sumelor ce urmau să devină fond de rezervă după scăderea cheltuielilor de administrație.⁴⁰⁷

Regele Carol al II-lea și-a respectat promisiunea, iar prin decizia guvernamentală din 5 iunie 1931, locuitorilor din Ada-Kaleh li s-au acordat privilegii fiscale considerabile – o continuare a regimului de excepție de care se bucuraseră în epoca austro-ungară. Lista produselor scutite de taxe era impresionantă: 10 vagoane de zahăr, cantități de băuturi spirtoase indigene și străine, 2 vagoane de cafea, 1 vagon de tutun, peste 13 milioane de tuburi de țigaretă, 1 500 de fesuri și 1 500 kilograme de obiecte de artizanat turcesc. Pentru vizitatori, legislația stabilea clar limitele de vânzare: 500 de grame de zahăr prelucrat (rahat, dulceață), 250 ml de alcool, 25 de țigarete,

10 trabucuri și un mic obiect-suvenir „cu caracter turcesc”.⁴⁰⁸ Deși generos, acest regim fiscal era atent supravegheat. Autoritățile române au creat posturi de control în jurul insulei, iar încărcarea și descărcarea mărfurilor se făcea numai sub supravegherea unui funcționar vamal, o măsură menită să prevină contrabanda, fenomen tentant într-o zonă cu privilegii atât de largi.

Ministrul de finanțe, Constantin Argetoianu, justifică public facilitățile prin statutul social precar al insularilor: majoritatea locuitorilor, spunea el, trăiseră înainte sub umbrela fiscală a Dublei Monarhii, bucurându-se de libertăți comerciale și scutiri de taxe, iar izolarea geografică a insulei făcea „necesară acordarea unor ajutoare pentru ca populația să-și poată asigura traiul”.⁴⁰⁹

În 1932, Ada-Kaleh a fost declarată stațiune climaterică, ceea ce a impulsionat și mai mult turismul și a consolidat reputația insulei ca spațiu exotic, oriental, integrat economic în România, dar totodată distinct.⁴¹⁰

În centrul tuturor transformărilor se afla Ali Kadri, figura dominantă a vieții economice interbelice din Ada-Kaleh. El fusese responsabil cu primirea regelui Carol al II-lea în 1931, un rol simbolic, dar și practic, și, drept consecință firească, a fost ales președinte al Societății Musulmana. Sub conducerea sa, societatea a ajuns să producă 13 mărci de țigări, între care Bafra, Samson, Smirna, Enige, Harem, Dunărea, Pașa și chiar marca personală Ali Kadri Elegant. În plus, fabrica producea mai multe sortimente de tutun vrac (Popular, Heneh, Pektemyz ș.a.).⁴¹¹

Prosperitatea fulgerătoare a societății a alimentat însă tensiuni interne. O parte dintre insulari l-au acuzat pe Ali Kadri că și-a însușit, în mod abuziv, profiturile rezultate din scutirile de taxe. O serie de petiții au fost trimise autorităților române, iar insularii nemulțumiți au solicitat chiar emigrarea în Turcia. Raportul Legiunii de Jandarmi Mehedinți din 24 februarie 1939 consemnează că

asupra lui Mustafa Şahin, oprit la halta CFR Ada-Kaleh, au fost găsite documente ce urmau să fie transmise ambasadei Turciei la Bucureşti: liste cu persoanele înscrise pentru emigrare, o cerere adresată regelui Carol al II-lea, alta către Ministerul de Finanţe, statutul Societăţii Musulmana şi o împuternicire acordată lui Iliyas Ibrahim pentru a reprezenta grupul.⁴¹²

Nemulţumiţii cereau constituirea unei „anchete mixte”, cu reprezentanţi ai Turciei, Ministerului Justiţiei, Jandarmeriei şi Finanţelor, pentru investigarea abuzurilor. Ei invocau faptul că Ali Kadri ajunsese, în doar opt ani, de la sărăcie la o avere considerabilă, acumulată prin controlul a 75% din acţiunile societăţii, pe care le folosea pentru a-şi numi rudele în funcţii-cheie.⁴¹³

Valul de plângeri a determinat autorităţile române să intervină. La 26 februarie 1937, Guvernul a modificat regimul scutirilor de taxe, menţinând privilegiile, dar introducând posibilitatea ca Societatea Musulmana să importe zahăr indigent în locul unei părţi din băuturile spirtoase sau ţigările de foi. Societatea era scutită şi de impozitul anual către stat. Reglementările privind cantităţile pe care vizitatorii le puteau cumpăra au fost şi ele extinse, reflectând un echilibru între nevoile economice ale insulei şi controlul statului.⁴¹⁴

Tensiunile nu s-au stins. Astfel, prin hotărârea Consiliului de Miniştri din 30 decembrie 1940, regimul de scutiri şi distribuire a beneficiilor a fost din nou modificat, ajustând cantităţile admise la import şi procentajele de distribuţie în favoarea unui control mai strict şi al unei distribuţii mai echilibrate.⁴¹⁵

În ciuda rectificărilor succesive aduse regimului fiscal al insulei în 1937 şi 1940, tensiunile legate de administrarea privilegiilor au continuat să macine comunitatea din Ada-Kaleh. În cele din urmă, statul român a intervenit decisiv: prin decretul-lege din 22 noiembrie 1941, toate privilegiile acordate anterior Societăţii Musulmana au fost anulate. Argumentul oficial era dur, dar limpede: mecanismul

creat în 1931 cu scopul de a sprijini o populație săracă și izolată devenise, în timp, „instrument de îmbogățire a unei infime minorități și de aservire a majorității locuitorilor”.⁴¹⁶

În consecință, drepturile fiscale și comerciale au fost transferate către Cooperativa de consum a angajaților C.A.M. (Casa Autonomă a Monopolurilor Regatului României), instituție prin care statul își recăpăta controlul asupra monopolurilor. Noua cooperativă era deschisă tuturor locuitorilor musulmani ai insulei, cu egalitate deplină în privința înscrierii. Era, de fapt, o încercare de democratizare economică, menită să dizolve monopolul de facto format în jurul rețelei conduse de Ali Kadri.

Conform noii legislații, Cooperativa C.A.M. beneficia de scutiri de taxe pentru aceleași categorii principale de produse care făcuseră odinioară faima insulei: 10 vagoane de zahăr, cantități substanțiale de băuturi spirtoase, 14 000 kilograme de cafea, 1 500 de fesuri și 700 de kilograme de obiecte orientale pentru turiști. C.A.M. avea obligația explicită de a utiliza o parte din profit „pentru operă de asistență socială și înfrumusețarea insulei”, iar restul veniturilor urma să fie direcționat către Societatea Cooperativă Locală, unde toți musulmanii din Ada-Kaleh dobândeau drepturi egale.⁴¹⁷

Deși numeroase plângeri îl acuzau pe Ali Kadri de abuzuri, fraudă și îmbogățire nejustificată, nu toți locuitorii împărtășeau această perspectivă. Imamul insulei, Ahmet Ali, îl descria în scrierile sale drept un spirit întreprinzător, un om preocupat de modernizarea insulei și de promovarea intereselor comunității. În viziunea lui, succesul prosperității insulei din anii 1930 se datora tocmai energiei și inițiativei lui Ali Kadri, nu vreunei intenții de exploatare.⁴¹⁸

Totuși, chiar și în această lectură favorabilă, momentul desființării Societății Musulmana nu poate fi desprins de contextul general al României în 1941. Debutul celui de-Al Doilea Război Mondial și presiunile financiare considerabile asupra statului sugerează că

măsura guvernului poate fi interpretată și ca o strategie de creștere a veniturilor bugetare, prin recentralizarea unor fluxuri economice pe care insula le generase ani la rând.

Pe de altă parte, criticile la adresa lui Ali Kadri nu pot fi ignorate. În unele articole din presa vremii, acesta era portretizat cu ostilitate, fiind descris chiar drept „gangster”⁴¹⁹, imagine ce reflecta percepția unei părți a comunității că liderul societății acumulasă prea multă putere economică, devenind sinonim cu abuzul și favoritismul.

În realitate, decretul-lege din noiembrie 1941 a marcat sfârșitul autonomiei economice a Ada-Kaleh, construită laborios în anii 1930 prin combinația dintre tradițiile comerciale otomane, particularitățile geografice ale insulei și politicile benevol-protectoare ale statului român. Astfel, insula – vreme de secole spațiu de intersecție între imperii și model de autonomie comunitară – intra, odată cu anul 1941, într-o nouă paradigmă politică, în care particularitățile sale locale începeau să fie absorbite de structurile tot mai centralizate ale statului român modern.

Viața spirituală din Ada-Kaleh reprezenta una dintre dimensiunile cele mai distinctive ale insulei, un spațiu în care islamul otoman interacționa organic cu tradiții mistice, practici terapeutice și o bogată literatură orală. În imaginarul comunității, lumea vizibilă și cea invizibilă coexistau fără rupturi, iar figura cel mai adesea invocată în acest registru era cea a lui Miskin Baba, ultimul și cel mai venerat dintre „sfinții” insulei. Legende care îi conturează prezența, dar și modul în care aceasta a fost integrată în viața religioasă și socială a insularilor arată o spiritualitate densă, sincretică și profund ancorată în tradiția beктаși.

Un episod revelator pentru influența atribuită memoriei lui Miskin Baba este cel legat de obținerea privilegiilor fiscale din perioada interbelică. Potrivit unui articol din presa națională românească, insularii ar fi pus facilitățile economice ale anilor 1930

pe seama îndeplinirii unei profeții transmise în vis. Relatarea îl are în centru pe Ibrahim Ali, un insular considerat simplu sau chiar „netot”, căruia i s-ar fi arătat Miskin Baba, „frumos și strălucitor în haina lui de lumină”, cerându-i să meargă la „Ali Kadri, conducătorul vostru religios, și spune-i să-mi repare mormântul și să-mi acopere sicriul cu un capac de lemn, boltit ca o cupolă de moschee. La patru luni după terminarea lucrării, va veni în insulă Conducătorul țării, care vă va reda privilegiile pierdute”⁴²⁰.

Într-un al treilea vis, cel de-al doilea fiind omis de articol, mesajul devine și mai precis:

Mergi și spune-le că în a patra zi a lunii Mai, peste patru luni de la terminarea mormântului meu, va veni în insulă mai marele țării. Să-i arătați casele și viața voastră și să-i cereți să vă redea privilegiile fără de care nu puteți trăi. Și El vi le va da! Și după aceea (*sic*) țara va trece prin grele încercări. Dar voi să nu vă înspăimântați. Căci la urmă se va ridica deasupra suferințelor un potir de aur din cari toți locuitorii țării vor primi fericirea.⁴²¹

Aceste texte, impregnate de simbolism mesianic, nu doar legitimează retrospectiv o serie de evenimente politice, ci conturează și modul în care insularii percepeau protecția continuă a sfântului lor. Miskin Baba devine astfel, simultan, taumaturg, ascet venerat și mediator între comunitate și puterea temporală, un „sfânt patron” al privilegiilor fiscale, economice și chiar identitare ale Ada-Kaleh. Cercetătorul Val Cordon a reușit să reconstruiască în mod sistematic genealogia acestor figuri sacre. În studiul său, el precizează că Miskin Baba a fost ultimul dintr-o serie de șapte personalități purtând titlul de „Baba” stabilite succesiv pe insulă, toate asociate tradiției bektaşî, un ordin mistic heterodox, cu rădăcini sufi și o puternică dimensiune populară în Balcani.⁴²²